

**Szociológia
Doktori Iskola**

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Szél Bernadett

A párkapcsolati összetartást segítő minták elemzése

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Tardos Róbert

Tudományos főmunkatárs, MTA-ELTE
Kommunikációelméleti Kutatócsoport, Budapest

Budapest, 2010

Szociológiai és Társadalompolitikai Intézet

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Szél Bernadett

A párkapcsolati összetartást segítő minták elemzése

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Tardos Róbert

Tudományos főmunkatárs, MTA-ELTE
Kommunikációelméleti Kutatócsoport, Budapest

© Szél Bernadett

Tartalomjegyzék

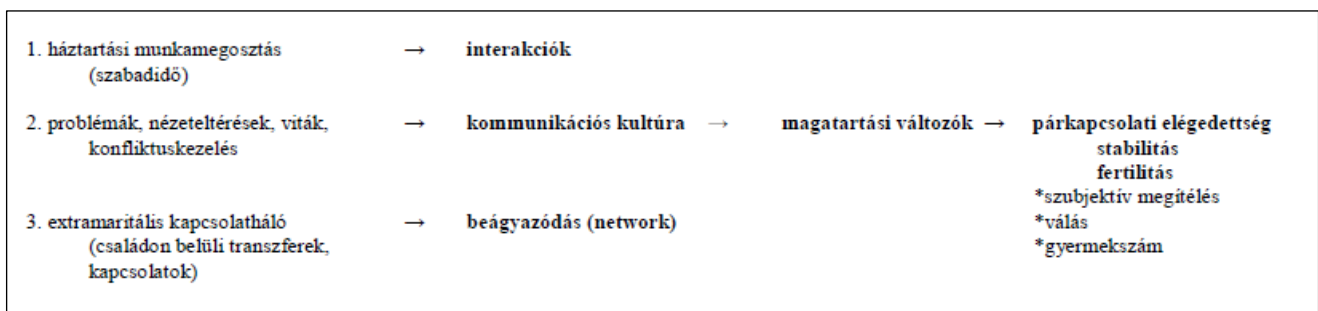
1. Kutatási előzmények és a téma elméleti felvezetése.....	4
2. A felhasznált módszerek és hipotézisek.....	8
2.1 A kvantitatív kutatáshoz kapcsolódó megfontolások	8
2.2 A kvalitatív kutatáshoz kapcsolódó megfontolások	10
2.3 Hipotézisek	12
3. Az értekezés főbb eredményei	14
4. Főbb hivatkozások.....	21
5. A szerzőnek a témában megjelent publikációi és előadásai.....	22

1. Kutatási előzmények és a téma elméleti felvezetése

Az összetartó család, vagyis az a társadalmi képződmény, amely mikroszinten stabilizálódva tagjainak jelentős materiális és pszichés támogatást képes nyújtani, egy jól működő társadalom alapvető fontosságú láncszeme. Hazánkban Cseh-Szombathy László kutatásai szerint a 20. század utolsó harmadában kezdődtek meg azok a változások, amelyek a mai napig hatással vannak a heteroszexuális kapcsolatokra. (Cseh-Szombathy, 1985) Jelentős eseménynek tartja a házasságon kívüli nemi élet társadalmi elfogadását: nem az extramaritális kapcsolatokat, hanem sokkal inkább a házasságot helyettesítő párkapcsolati elköteleződéseket. Más kutatások szerint az is láthatóvá vált, hogy a modernizáció során megváltozott életfeltételek egyaránt mentesítik, könnyítik, illetve megterhelik a családok életét. (Somlai, 1986)

Kutatásunkban a kortárs magyar családi élet jellegzetességeit vizsgáljuk, különös tekintettel a családi kohézió, vagyis az elköteleződés és az összetartás aspektusára. Ehelyütt alapvetően azt mérjük, hogy a családon belüli munkamegosztás, a kommunikáció sajátosságai, illetve a családok közti segítségnyújtás jellegzetességei mennyiben védik vagy bomlasztják a családot. A védelmi hatást nem csupán az elmaradt válással mérjük, hanem egyrészt a gyermekvállalási kedvvel, illetve a házasság minőségének szubjektív megítélése által; a bomlasztó hatást pedig a válás gondolati-kommunikációs felmerülésével, illetve a tényleges válással (a kvázi-válást ehelyütt nincs módunkban vizsgálni). (1. ábra)

1. ábra: Az elemzés keretei

A családon belüli összetartás vizsgálatához elsőként célszerű megismerni, mit értettek a szociológia gondolkodói a kapcsolati, illetve családi kohézió fogalma alatt. A továbbiakban a háztartáson belüli munkamegosztás, a párkapcsolati kommunikációs kultúra, illetve a családok közötti transzferek vizsgálatához az alábbi elméleti megfontolások figyelembe vételével közelítünk. Granovetter olvasatában a kapcsolati kohéziót olyan jelenségként

azonosíthatjuk, amely által az emberek közötti kapcsolatok a társadalmi beágyazottság forrásává válnak (Granovetter, 1985). Williamson értelmezésében, a tranzakciós költségek elmélete szerint a felek ennek során cseréket alakítanak ki, informális korlátokat teremtenek, és csökkentik a tranzakciós költségeket; a kapcsolati kohézió így kapcsolatspecifikus költségként azonosítható, amelyet nem lehet partnerről partnerre szabadon átörökíteni, vagyis létezése a partnerek cserélésének elsüllyedt költségeit növeli. (Williamson, 1981) Lawler és Yoon felfogásában egy nagyobb hálózat erőforrásai különböző szinteken és helyszíneken kapcsolati kohéziót hoznak létre, amennyiben a megállapodással született cserék pozitív érzéseket és egy fajta előrejelezhetőséget hoznak létre (Lawler és Yoon, 1996). A nagyobb kapcsolati kohézió a párkapcsolatokat már a reláció immanens és emergens jellegzetességei révén (Foa 1971; Tallman et al. 1991) ellenállóbbá és erősebbé teszi (Cook et al. 1983; Markovsky et al. 1988, Skvoretz és Willer 1993). A kapcsolati kohézió endogén folyamatok révén alakul ki, úgy, mint az ismételt társadalmi érintkezések és érzelmek okán. Fontos megkülönböztetni egymástól az elkötelezettséget és a ráutaltságot. Az elkötelezettség Nock nyomán a házasság végének elképzelt következményei révén definiálható, míg a ráutaltság a relatív jövedelem, az iskolázottság szintje, a foglalkozás presztízse, a válaszadó és házastársa háztartásbeli és fizetett munkavégzése, a gyermekek megléte, és a társ vélt elkötelezettsége által operacionalizálható. (Nock, 1995) Nock szerint az elkötelezettséget – többek között – a ráutaltság is befolyásolja. Becker véleménye szerint az a tény, hogy valaki házas marad, és nem válik el a társától, még nem feltétlenül jelent elkötelezettséget. Elméletét az érdekek meglétével magyarázza, vagyis azzal, hogy a házasság egy olyan érdeket teremtett, amely korábban nem létezett. A házas fél számára ez lehet a szeretet, a biztonság, vagy bizonyos tulajdonok megléte. Egyes érdekek pont a mindennapok során alakulnak ki, majd az idő során kumulálódnak. (Becker, 1981)

A kutatás egyik szemléletbeli sajátossága, hogy a családokat nem társadalmi hálójukból kiragadva kíséreljük meg elemezni, hanem Elisabeth Bott nyomán figyelembe vesszük a származási család, a rokonok, illetve közeli ismerősök és barátok segítségével párcapcsolatra gyakorolt befolyását. (Bott, 1971) Nyilvánvalóan más családon belüli atmoszférát eredményez, ha a rokonok segítségével kevesebb erőforrást kell fogyasztásra fordítani, például a hazánkban ismert családok közötti transzferek, élelmiszerek és ingóságok ajándékozása révén, mint ha a párnak külső támogatás igénybe vétele nélkül kell kigazdálkodnia szükségleteit. Hasonló a helyzet például a nagyszülőknek a gyermekek gondozásában nyújtott segítségével; a felszabadult időt a házaspár saját belátása szerint hasznosíthatja. Kérdéses ugyanakkor, hogy valóban az lesz-e az összetartóbb, a nehézségeket

együtt megoldani képes kisközösség, amely számíthat külső erők támogatására, vagy az, amely a problémákhoz hozzászokva, kitartást és élelmességet tanulva átküzdi magát a nehézségeken? Bott az angol középosztályt kutatva meghatározta az aktivitások komplementer, független és közös szervezési módját. Komplementer szervezés esetén a párkapcsolatban együtt élő felek aktivitásai különbözőek, de együttesen lefedik a munkajellegű és szabadidős teendők teljes körét. Független szervezés esetén egymásra a lehető legkevesebb figyelmet szentelve a lehető legönállóbban tevékenykednek. Közösnek nevezett szervezés során a férj és a feleség együtt ténykedik, vagy ugyanazt az aktivitást váltakozva hajtják végre egyszer egyik, másszor másik alapon. Elisabeth Bott kutatásai szerint a házastársakra jellemző aktivitások e három típusa családon belül nem különül el élesen, hanem minden családban megtalálható mindhárom eljárás. Bott ennek megfelelően a típusok előfordulásának egymáshoz viszonyított relatív aránya alapján sorolta be az általa vizsgált családokat szegregált és nem-szegregált házassági szerepek sajátosságait mutató típusokba.

Mivel a házassági szerepek szegregálódása, a társadalmi osztályba való tartozás és a lakóhely közötti összefüggést Bott nem tudta megbízhatóan feltárni, megkísérelte a házastársak tényleges társadalmi környezetének befolyását kimutatni. Kutatásában azt vizsgálta, hogy a barátok, szomszédok, rokonok, klubok, boltok, munkahelyi és egyéb külső kapcsolatok milyen jellegzetességeket mutatnak, és e karakterisztikák alapján miként befolyásolják a házassági szerepek szegregálódását. Megközelítése termékenynek bizonyult. Bott kimutatta, hogy a házastársi szerepek szegregáltsága jórészt a szorosan összefonódó hálózatokkal rendelkező családoknál figyelhető meg, míg a nem-szegregált házastársi szerepek a lazán összefonódó külső hálózattal rendelkező családoknál bizonyulnak tipikusnak. Bott magyarázata szerint a fokozódó szegregálódás oka egyrészt az összefonódó kapcsolatok révén megerősödő normarendszer, másrészt a külső kapcsolatokból származó érzelmi kielégülés, harmadrészt pedig a külső segítség igénybevételének lehetősége. Ezzel ellentétesen, amennyiben laza szövésű hálózattal érkeznek a felek a házasságba, a normák differenciálódottabbak, a társadalmi kontroll és a kölcsönös segítségnyújtás fragmentáltabb és kevésbé állandó jellegű, ezáltal a felek – külső kapcsolatok híján – kénytelenek egymásban érzelmi jellegű kielégülést találni, illetve életüket döntően egymásra számítva minden tekintetben megszervezni.

Bott kutatási vonulatától nem idegen a Young és Willmott szerzőpáros nevével fémjelzett, szemléletében és eredményeiben egyaránt újszerű kutatássorozat. A szerzők erős állítása, hogy mára a szimmetrikus család – amely definíciójuk szerint a tágabb rokonságtól különálló nukleáris család, ahol a férfi is meghatározó szerepet játszik a család életének

alakításában – vált domináns családtípussá. Itt tehát a házassági kötelék erős, mindkét fél jelentős érzelmi energiát fordít a családi életre, és a munkamegosztás is egyenlőségen alapul. Ennek alapján Willmott és Young szimmetrikus családtípusában is megfigyelhető ugyan bizonyos fokú nemek szerinti szegregáció, vagyis a házassági szerepek nem cserélhetőek fel egymással, ez azonban kevésbé társadalmi konstrukció eredménye, hanem inkább természetes, biológiai adottságokból fakad. Kutatásunkban a fentiek szellemében, Bott, illetve Young és Willmott nyomán vizsgáljuk meg, hogy hazánkban a háztartási szerepek szegregációja és a felek társadalmi beágyazottsága milyen hatással van a párkapcsolat kohéziójára.

A kutatás másik pillérét a párkapcsolatokban megfigyelhető kommunikációs kultúra elemzése jelenti. A sikeres házassághoz Cseh-Szombathy László is nélkülözhetetlennek tartotta, hogy a társak tudjanak kommunikálni egymással, vagyis legyenek egymás iránt nyitottak, meg tudják osztani egymással az érzéseiket és gondolataikat, illetve tudjanak beszélni a megoldásra váró feladatokról. (Cseh-Szombathy, 1985) A durkheimi értelemben vett szolidaritás vizsgálata – Somlai Péter ajánlása nyomán is – magában foglalhatja a családtagok közti kommunikáció vizsgálatát, mivel a családi szolidaritás szempontjából különösen fontos kérdéskörnek bizonyul, hogy mennyiben jelentenek egymás számára érzelmi támaszt a családtagok, illetve miként sikerül megoldani a konfliktusokat. A kommunikációnak tulajdonított egyre nagyobb jelentőséget mutatja, hogy egyes vélekedések szerint a családok stabilitása egyre inkább attól függ, hogy kapcsolatuknak milyen kommunikatív rendszere van; mivel a korábban érvényes normatív és célracionális szabályozású együttműködések helyett az érzelmek, szándékok és szükségletek közvetlen kommunikációban történő kifejeződése figyelhető meg. (Somlai, 1986) A kapcsolatok elpszichologizálására utal, hogy az elhidegülés, a kevés figyelem kapása, a beszélgetések elmaradása nagyobb súllyal esik számításba, amikor a válás mérlegeléséről van szó. De Graaf és Kalmijn kutatása ugyanis rámutatott, hogy napjainkra a válás egyszerűen „megszokottabbá vált”; pusztán az érzelmi kérdések kapcsán kialakuló problémák elég indokot szolgáltathatnak ahhoz, hogy egy házasságot felbontsanak. (De Graaf – Kalmijn, 2006a)

A családban kialakuló összetartás, szolidaritás érzését tehát egyik részről megközelíthetjük a családi teendők körül összpontosuló munkamegosztás szegregatív jellege, a felek társadalmi kötéseit, illetve a kommunikációs kultúra minősége szerint. E területek elemzésével átfogó képet kaphatunk arról, hogy a munkamegosztásnak, a felek extramaritális beágyazottságának, valamint a kommunikációnak milyen szerepe van a mai magyar családok

kohéziójának formálásában, illetve milyen sikeres, a kohéziót fokozó mintázatok azonosíthatóak az összetartónak tekinthető családoknál.

Célunk az, hogy – adott kereteken belül dolgozva – feltérképezzük a magyar családok kohézióját befolyásoló tényezőket, valamint olyan munkamegosztásbeli és kommunikációs mintákat tudjunk feltárni, amelyek ismeretében a családok nagyobb eséllyel tudják megőrizni sértetlenségüket.

2. A felhasznált módszerek és hipotézisek

Kutatásunkban kvantitatív és kvalitatív eszközöket egyaránt alkalmaztunk. Az alábbiakban az ezekhez kapcsolódó metodológiai és metodikai megfontolásokat tárgyaljuk, majd az ellenőrzött hipotézisek körét mutatjuk be.

2.1 A kvantitatív kutatáshoz kapcsolódó megfontolások

A munkamegosztást elemezve alapvetően Bott, illetve Willmott és Young nyomán kísérelünk meg a felek egyenlőségén alapuló, illetve társadalmilag meghatározott, szegregatív jellegű mintázatokat azonosítani. Kutatás-metodológiai kérdésnek tekintettük, hazánkban mit nevezhetünk szimmetrikus, vagyis a felek nemi szegregációját mellőző párkapcsolatnak. Ennek értelmében a felek egyenlőségén alapuló kapcsolatokat kerestünk, vagyis ahol a nők és a férfiak között a napi szintű szerepvállalást jelentő feladatok köre egyenlően kerül felosztásra, tehát a túlnyomóan a „szívességtétel gazdaságtana” révén érkező „besegítés” nem minősül egyenrangú szerepvállalásnak. Ezen túlmutatóan a kommunikáció vonatkozásában a felek egymás iránti nyitottságát és a problémák feltárásának őszinte, bizalmi jellegét is vizsgáljuk. Annak elemzésére is kitérünk, hogy mennyire megengedő a válással kapcsolatban az adott fél, valamint ezzel összefüggésben mennyire fejlett konfliktuskezelési technikákat alkalmaz párkapcsolata mindennapjaiban. E méréseket döntően látens változós modellezéssel végezzük.

Mivel panelvizsgálat adatai állnak rendelkezésünkre, elemezhetővé válik azon összefüggés is, hogy az évek során bekövetkezett válaszoknak volt-e valamilyen előjele a választ megelőző év vagy évek során adott válaszokban. Mivel ez nem a kutatás fő témája, csupán arra teszünk kísérletet, hogy feltárjuk, a választ megelőző években panaszkodtak-e a válaszadók különféle, számukra zavaró problémára; így kutatásunkban a válásra vonatkozó „korai jelzéseket” is tudunk azonosítani. A családokat társadalmi hálózatukban vizsgálva Bott

kutatásai rámutattak, hogy más helyzetet eredményezhet, ha egy sűrű társadalmi hálózatban élő párról van szó, mint ha egy lazán beágyazott családot vizsgálunk. Ennek megfelelően a hipotézisek egy köre e helyzet feltérképezésére is alkalmas megállapításokat tartalmaz.

Jelen kutatásban több helyütt külön vizsgáljuk a házasság, illetve az együttélést választó párokat (párkapcsolat jogi státusa szerinti elkülönítés). A kapcsolat kohéziójának meg bomlását ugyanakkor alapvetően a válással mérjük, amely házastársi kapcsolatok esetén értelmezhető; a kvázi-válás elemzésére ehelyütt nem térünk ki, viszont minden lehetséges helyen a házasságokra és az élettársakra elkülönítve is elemezzük a kohéziót befolyásoló mintákat. Kutatásunkat ugyanakkor meghatározó módon befolyásolta, hogy a nagymintás vizsgálatban az élettársi kapcsolatok meglehetősen bomlékony állapotnak bizonyultak; ezért több esetben az alacsony esetszám miatt a statisztikai módszerek nem voltak használhatóak. Ezt ellenpontozandó a kvalitatív kutatásban explicit módon is vizsgáltuk az élettársi kapcsolatban élő párokat, megkülönböztetve őket a tradicionális háztartási köteléket választó felektől.

Az elméleti megfontolások figyelembe vételével azt láthatjuk, hogy a családon belüli életciklus számottevően befolyásolja a családi élettel kapcsolatos elvárásokat és várakozásokat, így kutatásunkban célszerű különválasztani e ciklus más kiemelt fázisaiban tartó családokat. Ennek értelmében a hipotéziseket külön teszteljük a fertilis korú családokon, indokolt esetben elkülönítve a gyermekes és a gyermektelen párokat (családon belüli életciklus szerinti elhatárolás). Kutatásunkban kiemelt figyelmet fordítottunk a nőknek a családi összetartásban játszott szerepére. Ennek megfelelően a hipotézisek tesztelésekor sok esetben külön is vizsgáltuk a női populáció jellegzetességeit.

A személyes elégedettség és boldogság érzete korántsem elhanyagolható tényező abban az esetben, amikor a párok összetartását és a gyermekvállalási kedv kapcsolatát vizsgáljuk (Parr, 2010; Evans-Kelly, 2004; Zimmermann-Easterlin, 2006; Carmichael-Whittaker, 2007). Kutatásunkban tehát indokolt olyan elemzés szerepeltetése is, amely e szemszögből közelít a párkapcsolati kohézió kérdésköréhez. Annak érdekében, hogy szisztematikusan is feltárhassuk kutatásunk kulcstényezőinek a szubjektív jólétre – mint az összetartó család kialakulásának egyik fontos előfeltételére – gyakorolt hatását, vizsgáldásainkat komplex modellezés, útelemzés segítségével helyeztük keretbe. E módszer előnye, ezáltal módszerválasztásunk további indoklása, hogy több változó között grafikusán is ábrázolhatóvá válik az oksági összefüggések hálózata; így szemléletes módon közölhető, milyen elsődleges „utakon” keresztül befolyásolják a független változókat a függő változókat, valamint arra is lehetőséget ad, hogy a tényezők közötti sokrétű kapcsolatot is megismerjük. Az elemzés

elvégzésére tehát LISREL útmodellt alkalmaztunk, mivel arra kerestük a választ, hogy az egyéni szinten mérhető szubjektív jólétet, elégedettséget milyen hatásokon keresztül és milyen erősséggel befolyásolják a párkapcsolattal összefüggő tematikák: a háztartási munka mennyisége és megosztása, családi közösségbe való beágyazódás, a párkapcsolaton belüli konfliktusok megléte, illetve a munkavégzés és a magánélet egyensúlytalansága miatt kialakuló belső feszültségek. A párkapcsolattal összefüggő szubjektív élményeken kívül a modellben azt is vizsgáljuk, hogy a társadalmi származás, illetve a társadalmi-gazdasági státus objektívebb mutatói milyen módon befolyásolják egyrészt a szubjektív értelmezésű, személyes vélekedéseket bemutató változókat, másrészt magát a szubjektív jólétet. A modellben szereplő tényezők természetesen nem fedik le maradéktalanul az okozati oldal összetevőinek teljességét. A különböző befolyásoló tényezők közül a kutatás korábbi empirikus szakaszában, illetve a szociológiai hagyományokban kitüntetett hatásokat emeltük be a modellbe.

Kutatásunkban hipotéziseink ellenőrzésére két adatbázisból dolgoztunk. Egyrészt a KSH Népeségtudományi Intézete által vezetett, a demográfiai státuszváltások okait és következményeit kutató, „Életünk fordulópontjai” elnevezésű felmérés 2002. és 2005. évi hullámának, illetve – a LISREL modellhez – a European Social Survey [ESS, magyarul: Európai Társadalomtudományi Elemzések, EUTE] 2004. évi hullámának a kutatás célkitűzései szempontjából releváns változóblokkjait használtuk fel.

2.2 A kvalitatív kutatáshoz kapcsolódó megfontolások

A munkamegosztásnak, a kommunikációs és vitakultúrának, illetve a külső kapcsolatok jellegének a családi kohézióra gyakorolt hatását elsőként tehát kvantitatív módszerekkel elemezzük. Ahhoz azonban, hogy e részterületek mélyebb rétegeibe is betekintést nyerjünk, illetve az egyes vizsgálati területek közötti összefüggéseket megérthessük, szükségesnek láttuk kvalitatív módszerek alkalmazását is. Kutatásunk alapkérdését, a családok kohézióját és a hosszú távú párkapcsolatok stabilitását egyrészt a válások számával, a párkapcsolati elégedettséggel, másrészt a gyermekvállalási kedv sajátosságaival mérjük. Indokolt tehát, hogy e kutatásban külön fejezet foglalkozzon a családalapítás és –bővítés körülményeivel és hatásaival, és nem csupán az ezt kísérő egzisztenciális változásokkal, hanem – a „kapcsolatok elpszichologizálódása” elmélet mentén különös figyelmet érdemlő – érzelmi, mentális elmozdulásokkal is.

Az intim, személyes szférába hatoló kérdéskörök kutatása, illetve az a tény, hogy a csoportdinamikai hatásokat nem kívántunk figyelembe venni, mélyinterjúk használatát tette indokolttá. Az interjúkat 2009 októbere és 2010 januárja között 17 fő megkérdezésével készítettük el. A megkérdezettek 40 év alatti, kisgyermekes (iskoláskor előtti) anyák, akik a fővárosban és környékén élnek, jellemzően jó egzisztenciális körülmények között, és felsőfokú végzettséggel rendelkeznek.

A mintaválasztást a következő logika mentén határoztuk meg. A mélyinterjúk alapvetően a korábban kvantitatív módszerekkel vizsgált hipotéziseket, különösen azok összefüggéseit elemzik kisgyermekes családok körében. Közvetlen célunk tehát az volt, hogy a családra jellemző munkamegosztási, kommunikációs, valamint háztartások közötti transzfer-minták feltárását követően következtetni tudjunk arra, hogy e részterületeken kialakult jellegzetességek milyen módon hatnak a többire. Ennek megfelelően a vizsgált alanyok körének egyrészt elég jól körülhatároltnak kellett lennie annak érdekében, hogy a kereszthatásokban a legnagyobb valószínűséggel tudjunk értékelhető mintázatot találni. Másrészt, mivel a kvantitatív empirikus vizsgálatok nagymintás, több szempontból reprezentatív felméréseken végzett elemzések révén valósultak meg, a kvalitatív vizsgálatok sajátosságainak megfelelően elemzésünket nem kellett szükségszerűen teljeskörűen kialakítani, hanem a célnak megfelelő módon szegmentálhattunk.

Mivel hazánkban jelenleg a nők vállalják a nagyobb részt a kisgyermekes nevelésében és gondozásában, erőteljesebben ki vannak téve az ezzel járó hatásoknak. Célszerűnek láttuk tehát, hogy az interjúk során arról érdeklődjünk, ők hogyan értékelik a gyermekvállalás révén bekövetkező változásokat: miként változik a családi élet, illetve miként változnak ők maguk. Fontos megjegyezni, hogy a vizsgált populáció sajátos abban a tekintetben is, hogy magas iskolázottsága és stabilnak mondható egzisztenciája révén különösen érzékeny a gyermekvállalás miatt bekövetkező, a munkapiac időleges háttérbe szorulásával kísért változásokra. Az ily módon felmerülő aggodalmak az interjúk tapasztalata révén e populációban nem csupán kifejezetten egzisztenciális gyökerűek, de sok esetben elsősorban a pénzhez kötődő tematikákban kerültek nyilvánosságra. Más társadalmi rétegekben vizsgálódva ezen a területen is várhatóan ettől különböző tapasztalatot nyertünk volna, de e populációnak ez markáns megkülönböztető ismérve.

A vizsgált alanyok körét egy szempont szerint osztottuk meg: kilenc házaspár, illetve nyolc élettársi kapcsolatban élő nővel készülték mélyinterjúk. A megosztás célja az volt, hogy a kvalitatív technikák eszközeivel próbáljuk megérteni, a családi kohézió aspektusából van-e a párkapcsolat sajátosságaiban kimutatható különbség, és ha igen, milyen jellegzetességeket

mutat. Az interjúktól az is alapvető elvárás volt, hogy a kommunikációs kultúra mélyebb vizsgálatát is elvégezzük, valamint megismerjük, milyen mechanizmusok révén fejt ki a családok közötti segítségnyújtás a párkapcsolatra gyakorolt hatását. A tipikusan a szülők révén megvalósuló transzferek nyomán döntően azt tárgyaltuk, a különféle segítség miként befolyásolja a megkérdezettek személyes jóllétét, és a pár (házaspár vagy élettárs) egymáshoz való viszonyát.

2.3 Hipotézisek

A fenti megfontolások szerint az alábbi hipotézisek vizsgálatát végeztük el.

H1: Aszimmetrikus szerkezetű családokban kisebb a párkapcsolattal való elégedettség és több a válással kapcsolatos gondolat, illetve a tényleges válás, mint szimmetrikus módon kialakított családszerkezet esetén.

H1.1: A kisgyermek gondozásával és nevelésével kapcsolatos teendők hanyagolása szimmetrikus és aszimmetrikus családok esetében egyaránt gyengíti a családi összetartást és vezet a válással kapcsolatos gondolatok felmerüléséhez, vagy ténylegesen váláshoz.

H1.2: Kiegyensúlyozott munkamegosztás mellett (tehát munkamegosztás szempontjából többnyire szimmetrikusnak nevezhető családok esetében) is növekvő számú, válással kapcsolatos gondolathoz vezet, amennyiben a szabad felhasználású idő – botti terminológiával – független módját választják a felek; míg ennek komplementer módja nem befolyásolja számottevően a válással kapcsolatos gondolatok felmerülését.

H2: A válással kapcsolatos eredendően kevésbé megengedő attitűd (konzervatív beállítódás), illetve a stratégiai kérdések és az operatív nehézségek megvitatása (fejlett családon belüli kommunikációs- és vitakultúra) egyaránt erősíti a párkapcsolati kohéziót, ezáltal csökkenti a válás felmerülésének gondolatát, illetve a válás tényét.

H2.1: A válással kapcsolatban megengedőbb felek többet foglalkoznak a válás gondolatával, és végső soron nagyobb arányban válnak el, mint a válást kevésbé elfogadhatónak észlelő felek. (framing elmélet)

H2.2: A konfliktusokra, illetve érzelmi elhidegülésre panaszkodó családtagok esetében nagyobb arányban figyelhető meg a tényleges válás bekövetkezése, mint a fejlettebb konfliktuskezelési technikákat alkalmazó, illetve az érzelmi összhangra figyelő házaspárok esetében.

H2.3: A felek közti kommunikációs problémák kialakulásának esélye kisebb a szimmetrikus családokban.

H2.4: A magasabb fertilitási hajlandóságot mutató, több gyermeket vállaló és erről utólagosan is pozitívan gondolkodó családokban kisebb a kommunikációs problémák és a válással kapcsolatos gondolatok előfordulási aránya.

H2.5: A konfliktusokat magas szinten kezelő, az érzelmi összhangra tudatosan törekvő, illetve a szimmetrikusabb családokban nagyobb fertilitási hajlandóság figyelhető meg, mint a konfliktusos, érzelmileg elsivárosodott, illetve aszimmetrikus szerveződésű családokban.

H3: A sűrű társadalmi hálózatba való beágyazódás csökkenti a felek összetartozásának érzését és növeli a válással kapcsolatos gondolatok előfordulását, illetve váláshoz vezet.

H3.1: A sűrű rokon vagy baráti szövetékbe való szegregált beágyazódás csak akkor nem csökkenti a felek összetartozásának érzését, amennyiben munkát vesznek át a családtól és a felszabadult időt a pár a szabadidő közös eltöltésére használja fel.

H3.2: A laza rokon vagy baráti szövetékbe való beágyazódás jellemzően növeli a felek összetartozásának tudatát, és csökkenti a válással kapcsolatos gondolatokat.

Az alábbi táblázat a hipotéziscsoportokhoz rendelve mutatja be a felhasznált adatbázisokat és alkalmazott módszereket. (1. táblázat)

1. táblázat:
Felhasznált adatbázisok és alkalmazott módszerek,
hipotéziscsoportok szerinti bontásban

Hipotézis-csoportok	Felhasznált adatbázisok	Alkalmazott módszerek
H1	Életünk fordulópontjai 1. 2.	MDS-modellek (Alscal) Klaszter-elemzés Interjúk
H2	Életünk fordulópontjai 1. 2. ESS	Klaszter-elemzés LISREL-modell Interjúk
H3	Életünk fordulópontjai 1. 2. ESS	Faktor-elemzés Klaszter-elemzés LISREL-modell Interjúk

3. Az értekezés főbb eredményei

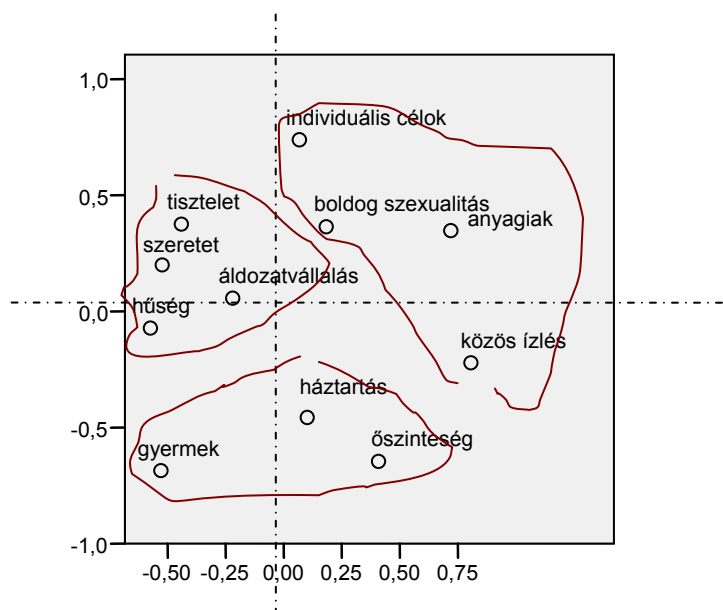
Kutatásunkban alapvetően arra a kérdésre kerestük a választ, hogy mi tesz egy párkapcsolatot stabillá, összetartóvá a mai Magyarországon. Elemzésünkben a törést, vagyis a család felbomlását a válással mértük; a sikeres, összetartó jelleghez pedig a sértetlen kapcsolat megőrzésével, a párkapcsolattal való elégedettséggel, és a gyermekvállalási kedv növekedésével közelítettünk. Külön modellben elemeztük a személyes jóllétnek mint a harmonikus párkapcsolat alapvető kritériumának egyes társadalmi-gazdasági és párkapcsolattal összefüggő jellegzetességekkel való kapcsolatát.

Az „Életünk fordulópontjai” vizsgálat első hulláma 16,363 fő megkérdezésével zajlott, ahol a válaszadók mintegy egynegyede volt nőtlen/hajadon, több mint fele házas, kb. 1%-a házastársától külön élt, és 9-9% volt elvált, valamint özvegy. Azok közül, akik nem éltek házasságban, csaknem 8% nyilatkozott úgy, hogy élettársi kapcsolatban él, és mintegy 7% élt látogató kapcsolatban. A teljes mintát tekintve 2 049 háztartásban élt eltartott gyermek az első hullám idején. A 49 évesnél fiatalabb tagokból álló háztartásoknál ugyanez a szám 1 347. A két hullám között a házasságok alig több, mint 3 százaléka végződött válással. T-teszttel vizsgálva látható, hogy a párjukkal együtt maradók párkapcsolati elégedettségének átlaga 8,80, míg az elváltaké 7,56; tehát e két státusz között az elégedettség szempontjából is mérhető különbség van. Az élettársak csaknem 57 százaléka megházasodott a második hullámra, míg az elváltak esetében közel 18 százalékuk lépett újra frigyre. A fenti elmozdulásokat iskolai végzettség szerint elemezve látható, hogy a legtöbb válás a magas iskolázottságúak körében volt megfigyelhető.

Előzetes kutatásunkban arról kérdeztük a válaszadókat, hogy véleményük szerint min alapul a hosszabb távon is mindkét fél meglegedésére szolgáló párkapcsolat. (Szél, 2008) A megkérdezettek a felmérés során előre megadott lehetőségek közül választottak. Sokdimenziós vizsgálatnál végzett elemzésünk azt mutatta, hogy egyik csoportba a felek közti érzelmi harmóniára utaló tényezők tartoznak: a hűség, lojalitás, szeretet/szerelem, tisztelet és az egymás iránti áldozatvállalás. Pragmatikusabb csoportot alkotnak az életvitelbeli egyezések, a megfelelő anyagi rendelkezésre állása, a közös ízlés/érdeklődés, az individuális célok megélésének lehetősége, a boldog szexuális élet és intimitás. Szintén fontos kohéziót fokozó tényező a házasság/élettársi kapcsolat kontinuitásának bázisát alkotó faktorok köre, mint például az őszinteség és a közös gyermek, vagy a jól vezetett háztartás; utóbbiak tekinthetők a közös jövőre orientált viselkedés bázisának. (2. ábra)

2. ábra: Mennyire fontos a jó házassághoz...?

PROXSCAL-model

Főkomponens elemzésünk egyértelműen megerősítette a kapcsolatok elpszichologizálódásának tendenciáját hangsúlyozó vélekedéseket. A legerősebb faktor (35%) ugyanis az érzelmi harmóniával összefüggő itemeket fogja össze: a hűséget, a lojalitást, a szeretetet és a szerelmet, valamint az áldozatvállalást. A kapcsolati harmóniával összefüggő faktor (11%) az anyagiak, az intimitás, a közös izlés és érdeklődés, illetve az egyéni célok megvalósításának lehetőségét képviseli. A kapcsolat kontinuitását biztosító tényezők faktora (8%) az őszinteség, a közös gyermek, és a jól vezetett háztartás változóit reprezentálja.

Kutatásunkban az összetartást egyrészt a háztartási munkák megosztásával, másrészt az együtt töltött szabadidő jellegzetességeivel mértük. Egyszerű és komplex látens változós modellezéssel, illetve kvalitatív technikákkal is azt mutattuk ki, hogy a magyar családok a párkapcsolatok több vonatkozásában is erősen tradicionális jellegzetességeket mutatnak. Modellünk szerint a nők háromnegyede döntően maga felel a háztartás működtetéséért, és az elemzések tanulsága szerint e szerepet többségében elfogadták, felülbírálni nem kívánják. Eredményeink tehát megerősítették, hogy a magyar családok körében többségében erősen tradicionális, nemi szerepek szerint szegregált háztartási munkamegosztás figyelhető meg. Az erős klaszterstruktúra arra engedett következtetni, hogy hazánkban társadalmi szinten csak csírákban van jelen a nemek egyenlőségén alapuló munkamegosztási rendszer. Az első nagymintás vizsgálatok alapján úgy tűnt, hogy e hagyományos szerepmegosztás szerint működős családok békések, elégedettek, körükben a válás is ritkább. A valós helyzet azonban

ennél árnyaltabb. Már a nagymintás elemzések is kimutatták, hogy pont a hosszú távon is ép párkapcsolati formákban figyelhető meg a problémák elhallgatása, vagyis az őszinteség hiánya; a kohézió vizsgálatának szempontjából ez már önmagában figyelmeztető jel. Az elit rétegekben készült interjúk pedig utaltak arra, hogy bár a nők alapvetően elfogadják helyzetüket, a normatív alkalmazkodás tűnik tipikusnak: vagyis azért nem kérdőjelezzük meg a nemek szerint szegregált szerepmegosztást, mert adott körülmények között ez tűnik racionális választásnak – és mert legtöbbször fel sem merül a gondolat, hogy másként is ki lehetne jelölni a családi szerepeket. Eközben hiányzik számukra a tágabb külvilággal való kapcsolat, és sokszor hivatásuk gyakorolása is, ráadásul – döntően egykeresős modellben működve – egzisztenciálisan is megrendül e családok helyzete.

Az interjúk arra is rámutattak, hogy számottevően jobb azon nők mentális állapota és az olyan családok működése, ahol a férfiak is tevékeny részt vállalnak a háztartás működtetésében. Az ilyen egyenlőséghez közelítő struktúra jelenléte ugyan társadalmi méretekben nem volt kimutatható, az érzékenyebb kvalitatív vizsgálatok pozitív csíráként utalnak arra, hogy a magasabb társadalmi rétegekben már megjelentek ilyen jellegű törekvések; legalábbis a kisgyermekes életciklusban, amely persze felveti azt a kérdést, hogy e modellt mennyiben sikerül megőrizni a későbbiekben is. Hiába nem jellemző a háztartások egészére a háztartási munka miatti vitatkozás, útmodellünk szerint a családon belüli, a háztartás tárgyában kialakuló konfliktusok száma és a nők leterheltsége összefügg; utóbbi emelkedésével a viták száma is nő. Az is láthatóvá vált, hogy a magasabb társadalmi-gazdasági státuszú nőket a rendelkezésre álló pénz, illetve az intenzívebb rokon hálózat támogatja e tekintetben.

Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy társadalmilag megragadható mértékben még a magas jövedelmű, és jellemzően magasán iskolázott rétegekben sem alakult ki hazánkban a Young és Willmott-i értelemben vett szimmetrikus munkamegosztás; bár kétségkívül ez az a réteg, ahol a férfiak szerepvállalására a leginkább lehet számítani, főként az interjúkban megfigyelt kisgyermekes családi életciklusban. Ez a szimmetrikus munkamegosztáshoz leginkább közelítő réteg egyben magasabb színvonalú vitakultúrával is rendelkezik, amely kimutathatóan előnyösen hat a családok stabilitására. A H1 hipotézist és alhipotéziseit tehát – hazai környezetben – nem tudtuk maradéktalanul igazolni, mivel a szimmetrikus munkamegosztás jelenlétét társadalmi méretekben egyelőre nem sikerült kimutatnunk.

A nagymintás elemzések és a kvalitatív vizsgálatok egyaránt arra utalnak, hogy a hazánkban megfigyelhető tradicionális felfogás dominanciája érvényes a materiális bázis, vagyis a megfelelő anyagi háttér fontosságának hangsúlyozásában is. Az a tény, hogy

interjúinkban – ahol kifejezetten jó körülmények között élő nőkkal folytattunk kutatást – központi motívum volt a pénzügyek és az ezzel kapcsolatos gondok említése, arra utal, hogy a vonatkoztatási csoport elméleteknek megfelelően a válaszadók itt saját korábbi, azaz gyermekvállalás előtti egzisztenciális körülményeikhez hasonlították kurrens viszonyaikat. Így, hiába tekinthető objektíven még mindig megfelelőnek e kisgyermekes családok gazdasági stabilitása, sok panasz érkezik a romló anyagi körülményekre. Egy fontos következtetés adódik ebből: az anyagiak miatt érzett aggodalom és bizonytalanság erőteljesen áthatja a családokat, még a stabilnak tűnő jólétben élőket is. Fontos ugyanakkor, hogy e magasan kvalifikált nőknél – az anyagi helyzet stabilizálásán túlmutatóan – az önbecsülés támogatására is szolgál az önálló jövedelem. Ez kvázi független a kereset nagyságrendjétől, mivel a termelékeny munka öröme, sok helyütt pedig a hivatás gyakorlása jelenti az öröm forrását.

A kommunikációs kultúra terén a survey-vizsgálatok tanulsága szerint viszonylagos fejletlenség, passzivitás figyelhető meg. Bár a békésnek vallott kapcsolatban élők aránya igen magas, a megkérdezettek 73 százalékát jelenti, kimutattuk, hogy hazánkban a párkapcsolatok kommunikációs szintje meglehetősen alacsony, és a vitakultúra fejletlensége, valamint a kapcsolatok törékenysége, vagyis a válások között szignifikáns összefüggés van. Azon párkapcsolatok, amelyek a vizsgálat két hulláma között válással végződtek, többségükben fejletlen vitakultúrával rendelkeztek. Emellett az is láthatóvá vált, hogy az iskolázottság emelkedésével a vitakultúra szintje is emelkedik; az a tény, hogy a tanultabb rétegekben több a válás, nem jelenti ennek cáfolatát, hiszen itt is érvényes a kommunikációs színvonal és a kapcsolat törékenysége közötti összefüggés.

A vallásosság mindazonáltal a mai napig megtartó erőnek bizonyul a párkapcsolati stabilitás vonatkozásában, így az előbb leírtakat is figyelembe véve a H2 hipotézist el tudjuk fogadni. Nem csupán a válások, hanem a válással kapcsolatos gondolatok is jobban elkerülnek azokat, akik a vallásos értékek mentén próbálnak élni, igazolva ezzel az esseri framing-teóriát, amely szerint a kapcsolat kívánatos végződésére vonatkozó várakozások visszahatnak a nexus kimenetelre is. (Esser, 1999) A H2.1 alhipotézist ezzel a magyar családok körében is igazolni tudtuk.

Tapasztalataink szerint a felbomlott kapcsolatokban már a válást megelőzően is felszínre kerültek a vitás kérdések elrendezésének destruktív módozatai; ugyanakkor a stabil házasságban élők sokszor hallgatják el véleményüket, ezáltal pedig igazából nem megoldják, hanem kikerülik a problémát. Az interjúk tanulsága is az volt, hogy azokban a családokban, ahol tudatosan – akár külső segítséggel, vagy önfejlesztéssel – próbálják megtalálni az

egymáshoz vezető utat, nő a vitakultúra színvonala, és a család hosszú távú kilátásai is javulnak. A H2.2 alhipotézist így igazolni tudtuk.

A nagymintás elemzésekből az is láthatóvá vált, hogy az egymáshoz való pozitív érzelmi viszonyulás hiánya, vagyis a megértés, a türelem, az egymásra szánt idő megvonása kedvezőtlen belső lelkiállapotot hoz létre a felekben, amely az elmagányosodáson keresztül elősegíti a kapcsolat destabilizálódását. Elemzésünk azt mutatja, hogy – mintegy a kapcsolatok „elpszichologizálásának” teóriáját igazolva – az egymástól elhidegültek körében fontolgatják legtöbben a válást, és a váláshoz közeli helyzetek is itt fordulnak elő a legnagyobb arányban. A kommunikációs kultúra és a háztartáson belüli munkamegosztás kapcsolatát kutatva a H2.3 hipotézis a szimmetrikus munkamegosztást gyakorló családok hiánya miatt nem volt robusztusan vizsgálható.

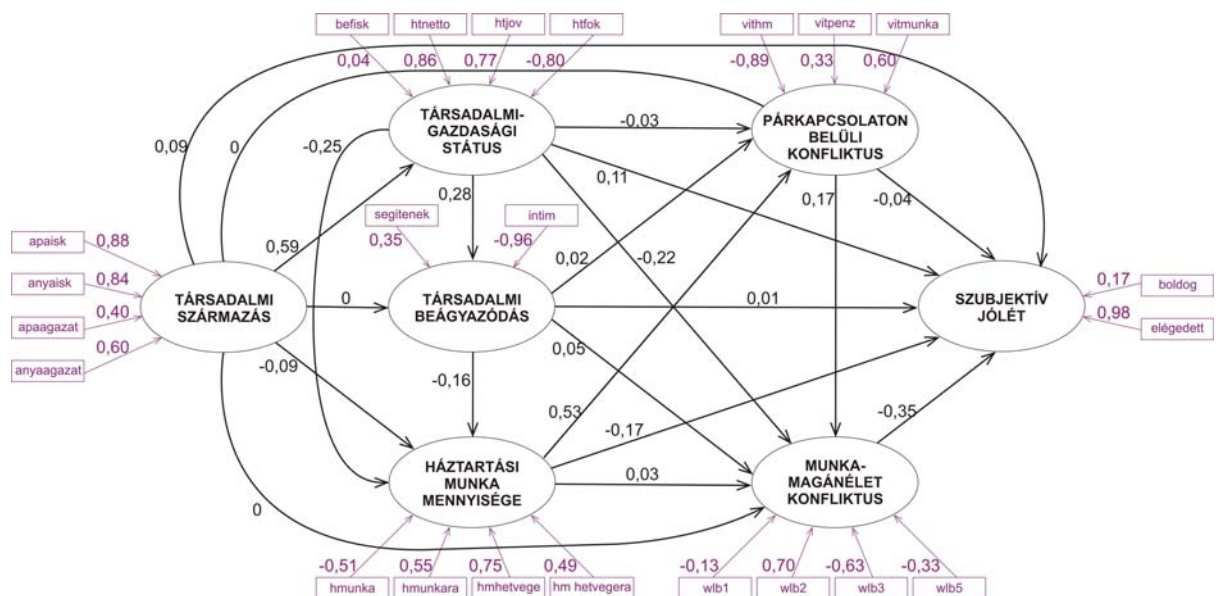
A gyermekvállalás és a kommunikációs kultúra összefüggésében azt tapasztaltuk, hogy a fejletlen vitakultúrával rendelkezők körében nagyobb arányban vannak jelen a háztartásban eltartott gyermek(ek), mint a jobban kommunikálók körében; emellett a konfliktuskerülés gyakoribb a gyermekeknél, mint a gyermektelen pároknál. A fertilitás magasabb minőségű kommunikációs kultúrát feltételező H2.4 és a H2.5 alhipotéziseket így nem tudtuk igazolni.

A családok közötti segítségnyújtás vizsgálata terén megállapíthatjuk, hogy hazánkban a botti hipotézist korlátozottan sikerült igazolni. Kutatási eredményeink szerint a családok közötti transzferek különféle formái jelen vannak a társadalomban, de nem bizonyulnak univerzális jelenségnek: elérhetőségükben és összetevőikben egyaránt meglehetősen rétegspecifikusak. Elizabeth Bott kutatási az angliai viszonyokra érvényesek, de a magyar társadalmat vizsgálva némiképpen máshogy kell megközelíteni a problémát. Itt ugyanis a magasabban iskolázott, előnyösebb jövedelmű helyzetekben lévők több segítségre számíthatnak, de körükben a házasságkötések aránya és a válások aránya is magasabb. Az alsóbb osztályoknál ellenben társadalmi szinten vizsgálódva kevesebb a segítség, kevesebb házasság is kötődik, viszont ezek közül arányaiban is kevesebb végződik válással. Az elemzések alapján azt tapasztaltuk, hogy önmagukban e transzferek feltehetően nem képesek sem megóvni, sem bomlasztani a párkapcsolatokat, viszont pont azon rétegek számára tűnnek lehívhatónak, akiknek körében a válások gyakorisága a stabilabb egzisztenciális háttér és a sikeres individualizálódás révén amúgy is magasabb. Létezése mindazonáltal a népszaporulat szempontjából meghatározónak tűnik: a párok életének megkönnyítésével, a terhek átvállalásával a további gyermekek vállalását segíti, vagyis a fertilitásra jótékony hatással van. Fontos ugyanakkor, hogy ezt követően a másik mechanizmus is működésbe lép: a több segítséget kapó, jellemzően magasabb jövedelmű családok körében a kapcsolatok

törékenyebbnek bizonyulnak, amely viszont a gyermekek számára már kifejezetten előnytelen.

A párkapcsolati összetartás meghatározó elemének bizonyult a személyes élettel való elégedettség is. A fertilis korú nők elemzésére megalkotott LISREL-modell tanulsága szerint ezt a kiválasztott társadalmi-gazdasági és párkapcsolattal összefüggő tényezők 26 százalékban magyarázzák meg. A modell sok tekintetben megerősítette az empirikus kutatás korábbi szakaszaiban kapott eredményeinket. Az is láthatóvá vált, hogy a kiválasztott tényezőblokkok valóban összetartoznak abban az értelemben, hogy köztük mérhető kapcsolatok vannak, amelyek változatos utakon hatnak egymásra is és a szubjektív jólétre is. (3. ábra)

**3. ábra: A változóblokkok közötti kölcsönhatásrendszer. LISREL modell
(látens és megfigyelési szint)**

A modell egyik fontos hozadéka, hogy ki tudtuk mutatni a háztartási munkák megosztása miatti problémák konfliktuózus hatását, de azt is, hogy a jövedelmek növekedésével csökken a nőkre háruló ilyen jellegű teher, így az emiatt eszkalálódó viták száma is. A jövedelmek emelkedése abból a szempontból is megkönnyíti a nők életét, hogy – a modell tanulsága szerint – kevésbé kényszerülnek a munka és a magánélet között választani; akinél azonban mégis kibillen ez az érzékeny egyensúly, belső harmóniájában láthatóan erősen megsínyli. Fontos tanulság, hogy a rendelkezésre álló jövedelem nagysága láthatóan több helyütt is csökkenti a különféle problémák kialakulásának esélyét, a szubjektív jólétre való közvetlen hatása mégis csekély. Ha azonban elfogadjuk a személyes

kiegyensúlyozottság, elégedettség fontosságát ahhoz, hogy a párkapcsolati harmónia kialakulhasson, ezáltal stabil, törésmentes és fertilis családok alakulhassanak ki, beláthatjuk: a modell szerint ezt nem célszerű kizárólag pénzügyi terminusokban mérni, hanem szükséges a kevésbé kemény, ám annál meghatározóbb tényezők vizsgálata is.

Összességében tehát megállapíthatjuk, hogy hazánkban a párok összetartását egyrészt erősen befolyásolja, mely társadalmi rétegbe tartoznak, ezáltal milyen gazdasági és társadalmi erőforrásokat tudnak mozgósítani személyes és kapcsolati jóllétük befolyásolása érdekében; másrészt ennél lágyabb, mentális szinten rögzülő minták hatásával kell számolnunk. Utóbbi körbe tartozik, hogy a feleknek milyen előzetes várakozásaik vannak a kapcsolat kimenetelére vonatkozóan, például a válást mennyire tartják megoldásnak; illetve mekkora erőfeszítést tesznek azért, hogy energiát és időt áldozzanak az érzelmi összetartozás ápolására.

Döntő kérdés, hogy a nők mennyiben bizonyulnak elfogadónak a jellemzően tradicionális szemléletű normákkal kapcsolatban; a családi élet megszervezését vizsgálva láttuk, hogy ha ez megvalósul, az aszimmetrikus családon belüli viszonyrendszer is működhet mindkét fél elvárásainak megfelelően. A problémát itt azonban nem csupán a kommunikációban megnyilvánuló „elhallgatott vélemények” jelentik, bár ezek is kapcsolati gyengeségként értékelhetőek, hanem az, hogy a nők kiszorulása a munkapiacról a fertilitási kedvet csökkenti: az egykeresős családmódel még a legmagasabb jövedelmi ötödbe tartozó családoknak is egzisztenciális félelmeket okoz, amely mérséklően hat a gyermekvállalási hajlandóságra. Hazánkban nagyon érzékeny kérdés a nők szülés utáni munkapiaci szerepvállalása, mivel egyrészt a magyar társadalom hagyományosan család- és gyermekorientált, másrészt ennek ellenére vészesen csökken a születésszám, amely azonban korántsem független a munkapiaci helyzettől. Az atipikus munkavállalás valós alternatívaként történő rendelkezésre állása, illetve a férfiak nagyobb arányú visszavezetése a családi élet működtetésébe kutatásaink szerint előnyösen hatna a nők biztonság-érzetére és új, felelősségteljes szerepeket jelölne ki a férfiaknak is – ezen keresztül a családok összetartásával együtt várhatóan a fertilitási mutatók is emelkednének.

Kutatásunk nyilván nem terjedhet ki a párok összetartását befolyásoló valamennyi mozzanat vizsgálatára. Elemzéseink egyik hozadéka az élettársi kapcsolatok eltérő típusainak felvetése; kohézió szerinti vizsgálatuk várhatóan további értékes eredményekkel szolgál. Emellett a szabadidő eltöltésének jellegzetességei, aktív és passzív mivoltának elemzése, az atipikus munkavégzésnek a családi életre gyakorolt hatása, valamint a munkához és a családhoz kapcsolódó elkötelezettségek összeegyeztetésének mintázatai további, e témakörbe tartozó kutatások kínálkozó témakörét jelentik.

4. Főbb hivatkozások

Becker, Gary S.: A Treatise on the Family. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1981

Bott, Elisabeth: Family and Social Network. New York, Free Press, 1971

Cook, Karen S. – **Emerson**, Richard M. – **Gillmore**, Mary R. – **Yamagishi**, Toshio: The Distribution of Power in Exchange Networks: Theory and Experimental Evidence. American Journal of Sociology, Vol. 89, 1983, pp. 275-305.

Carmichael, G.A. – **Whittaker**, A.: Choice and circumstance: Qualitative insight into contemporary childlessness in Australia. European Journal of Population 2007. 23(2): 111-143. doi:10.1007/s10680-006-9112-4.

Cseh-Szombathy, László: A házastársi konfliktusok szociológiája. Budapest: Gondolat Kiadó, 1985

Esser, Hartmut: Soziologie: Spezielle Grundlagen. Frankfurt, New York, Campus, 1999

Evans, M.D.R. – **Kelley**, J.: Effect of family structure on life satisfaction: Australian evidence. Social Indicators Research 2004 69(3): 303-349. doi:10.1007/s11205-004-5578-9.

Foa, Uriel G.: Interpersonal and Economic Resources. Science, Vol. 171., 1971, pp. 345-350.

De Graaf, Paul M. – **Kalmijn**, Matthijs (a): Divorce Motives in a Period of Rising Divorce. Evidence from a Dutch Life-History Survey. Journal of Family Issues, Vol. 27, No. 4. (April 2006), pp. 483-505.

De Graaf, Paul M. – **Kalmijn**, Matthijs (b): Change and Stability in the Social Determinants of Divorce: A Comparison of Marriage Cohorts in the Netherlands. European Sociological Review, Vol. 22, No. 5. (Dec. 2006), pp. 561-572.

Granovetter, Mark: Economic action and social structure: the problem of embeddedness. The American Journal of Sociology, Vol. 91., No. 3, 1985, pp. 481-510.

Lawler, Edward J. – **Yoon**, Jeongkoo: Commitment in Exchange Relations: Test of a Theory of Relational Cohesion. American Sociological Review, Vol. 61, No. 1. (Feb., 1996), pp. 89-108.

Markovsky, B. – **Willer**, D. – **Patton**, T.: Power Relations in Exchange Networks. American Sociological Review, Vol. 53., 1988, pp. 220-236.

Nock, Steven L.: Commitment and Dependency in Marriage. Journal of Marriage and the Family 57, 1995, pp. 593-514.

Paksi, Veronika – **Sebők**, Zsuzsa – **Szalma**, Ivett: párkapcsolatban élők háztartási munkamegosztásának főbb meghatározói, In: Társadalmi regiszter 2008/2, MTA-SZKI, pp. 33-61.

- Parr, N.** : Satisfaction with life as an antecedent of fertility: Partner + Happiness = Children?. Demographic Research 2010. 22(21): 635-662. doi: [10.4054/DemRes.2010.22.21](https://doi.org/10.4054/DemRes.2010.22.21)
- Skvoretz, John – Willer, David:** Exclusion and Power in Exchange Networks. American Sociological Review, Vol. 58., 1993, pp. 801-818.
- Somlai, Péter:** Konfliktus és megértés. Budapest: Gondolat, 1986
- Szél, Bernadett:** A hosszú távú párkapcsolati elköteleződések sikerességének mérése, In: Statisztikai Szemle, 2008/5, pp. 440-457.
- Tallman, I. – Gray, L. – Leik, R.:** Decisions, Dependency, and Commitment: An Exchange Based Theory of Group Development. In: Advances in Group Processes, Vol. 8., 1991, eds: E. J. Lawler, B. Markovsky, C. Ridgeway, H. Walker. Greenwich, CT, JAI Press, 1991, pp. 227-257.
- Tóth, Olga – Dupcsik, Csaba:** Az emberekbe vetett bizalom és a családi, nemi szerepek konzervativizmusa. In: Társadalmi regiszter 2008/2, MTA-SZKI, pp. 63-78.
- Utasi, Ágnes:** Feláldozott kapcsolatok. A magyar szingli. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete, 2004, p. 130.
- Williamson, Oliver E.:** The Economics of Organization: The Transaction Cost Approach. American Journal of Sociology, Vol. 87, 1981, pp. 549-577.
- Young, Michael – Willmott, Peter:** The Symmetrical Family. Pantheon Books, New York, 1973
- Zimmermann, A.C. – Easterlin, R.A.:** Happily ever after? Cohabitation, marriage, divorce, and happiness in Germany. Population and Development Review 2006. 32(3): 511-528. doi:[10.1111/j.1728-4457.2006.00135.x](https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2006.00135.x).

5. A szerzőnek a témában megjelent publikációi és előadásai

Magyar nyelvű folyóiratcikkek

1. Szél Bernadett: Társas lelkek magánya. Recenzió „Utasi Ágnes: Feláldozott kapcsolatok. A magyar szingli.” (MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest 2004, p. 134) című könyvéről. Szociológiai Szemle 2006/4, pp. 109-113.
2. Szél Bernadett: A hosszú távú párkapcsolati elköteleződések sikerességének mérése, In: Statisztikai Szemle, 2008/5, pp. 440-457.

3. Murinkó Livia – Szél Bernadett : Társadalmi regiszter 2008/2 (Mobilitás, szubjektív jólét, nemi szerepek). Európai Társadalmak Összehasonlító Vizsgálata, 7. kötet. (Szerk.: Füstös László – Guba László – Szalma Ivett. MTA Politikai Tudományok Intézete – MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest, 2008, 195 o.) Recenzió. Társadalomkutatás 28., 2010/1., pp. 121–124.
4. Szél Bernadett: A párkapcsolati összetartást segítő minták elemzése kvalitatív megközelítésben. In: Konfliktus és társadalmi innováció, Magyar Szociológiai Társaság. A megjelenés várható ideje: 2010. december

Magyar nyelvű konferenciaelőadások

5. Szél Bernadett: A párkapcsolati összetartást segítő minták elemzése. A családon belüli munkamegosztás, kommunikáció, valamint a felek társadalmi kötéseinek a párkapcsolati kohézióra gyakorolt hatása. Magyar Szociológiai Társaság éves konferenciája, 2009. november 14., Debrecen

Angol nyelvű folyóiratcikkek

6. Szél Bernadett: Loneliness of Gregorious Souls? (review), In: Review of Sociology Vol. 13, 2007/1., Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007, pp. 97-101
7. Szalma Ivett – Szél Bernadett: Analysis of the Hungarian labor market by deliberative methods. In: What Capitalism? Socioeconomic Change in Central Eastern Europe. Eds: Krause, Aleaxandra/ Trappmann, Vera. Collaborative Research Centre 580, Discussion Paper 36, Friedrich Schiller University, Jena, Germany, 2010, pp. 155-199.

Angol nyelvű konferencia előadások

8. Szél Bernadett – Szalma Ivett: Labour market and partnership formation. The consequences of shifting between typical and atypical employment on the nature and quality of the partnership, „Employment uncertainty and partnership formation” c. konferencia (szervező: Max Planck Institute), Berlin, 2009. július
9. Szalma Ivett – Szél Bernadett: Analysis of the Hungarian labor market by deliberative methods, “Employment, labour, welfare and socio-economic change in capitalist Central Eastern Europe” c. konferencia (szervező: Friedrich Schiller University), Jéna, 2009. október